

МАЊИ ПРИЛОЗИ

НЕКОЛИКО СУВИХ ПЕЋИНА ХЕРЦЕГОВАЧКОГ КАРСТА

Херцеговачки карст се одликује развијеним површинским карсним облицима и многим јамама, понорима и пећинама. Површински карсни облици су типски и потпуно развијени, али пећински канали, који су у почетку пространи, сужавају се у мањим или већим дубинама и постепено прелазе у пукотине. *Ј. Цвијић* мисли да ова особина подземних канала херцеговачког карста долази услед тога што кречњаци нису потпуно чисти те праве сметње подземном отицању воде и стварању пространих канала.¹⁾

Осим пећина са повременим или сталним воденим током, у херцеговачком карсту има врло много сувих пећина. Нарочито се кречњачке површи одликују дубоким јамама, које представљају старе поноре несталих река. Сувих пећина има још по дну и на странама удолина, у сувим карсним пољима и на странама брда. Све су оне постале радом подземних река и представљају старе поноре или напуштене излазе подземних речних токова.

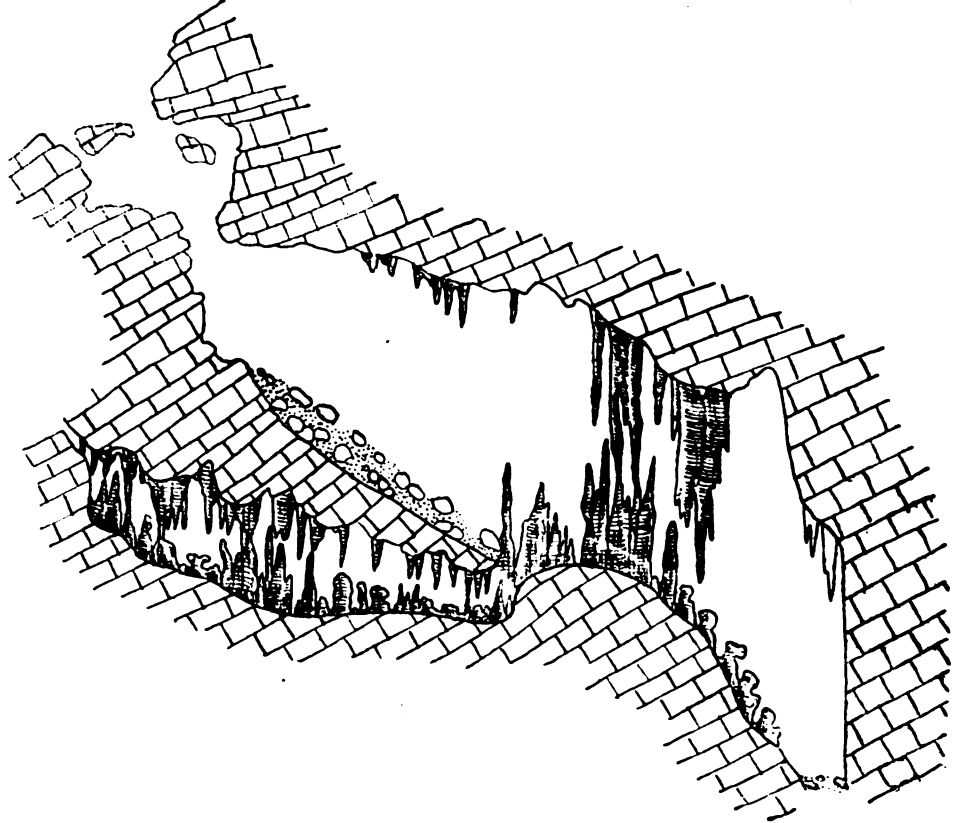
Има примера да подземна река напусти стари ток и нађе други излаз ако се обурвавањем део њеног канала затрпа. Али најчешће суве пећине представљају старе поноре некадашњих река, чије су воде карсним процесом ишчезле са површине, док су њине долине остале суве.

У периодски плављеним пољима има сувих пећина које представљају старе поноре; они су се отворили одмах чим је наступио карсни процес. Ови понори су били прве подземне отоке језера, али услед отварања нижих понора и спуштања карсне издани хидрографске прилике су се промениле: ниво воде у периодски плављеним пољима не нарасте до њине висине, и данас су они суве пећине.

У Вали, трансверзалној удолини, која везује Попово Поље с морем, има доста сувих пећина, које су несумњиво стари понори. Вала је дуга 12 км. и доста широка и дубока. Сада је потпуно сува, а дно јој је под вртачама, чије су пречаге на многим местима уништене карсним процесом. Карсни процес је у Вали брзо напредовао и тако су створене по дну многе дубоке вртаче. На дну Вале, испод села Орахова Дола, налази се врло дубока увала која је карсном ерозијом толико издубена да је њено дно за 4 м. ниже од дна Попова Поља. Према мору Валу затвара пречага Лозница, апс. висине 356 м. *Фр.*

¹⁾ *Ј. Цвијић*: Карсна поља западне Босне и Херцеговине. LIX Глас Срп. Краљ. Академије Наука, Београд с. 149.

Кацер мисли да је Попово Поље некад отицало овом долином, и да је услед набирања и флексурног издизања пречаге река изгубила ову отоку у море.¹⁾ Међутим, Е. Рихтер држи да Вала није речна долина, јер се постанак сличних вала не може само на овај начин објаснити. Он мисли да је она постала тектонским процесима исто тако као и Попово Поље, које је за време млађег терцијера и диливијума било испуњено језером.²⁾ Рихтер, дакле, мисли да је и Вала обрађена језерском абразијом исто тако као и Попово Поље. Према овом мишљењу Вала би представљала дубок залив или језероузину која је везивала Попово с морем.

Сл. 1. — Пресек Вицентијеве Јаме. — Размер 1:500.

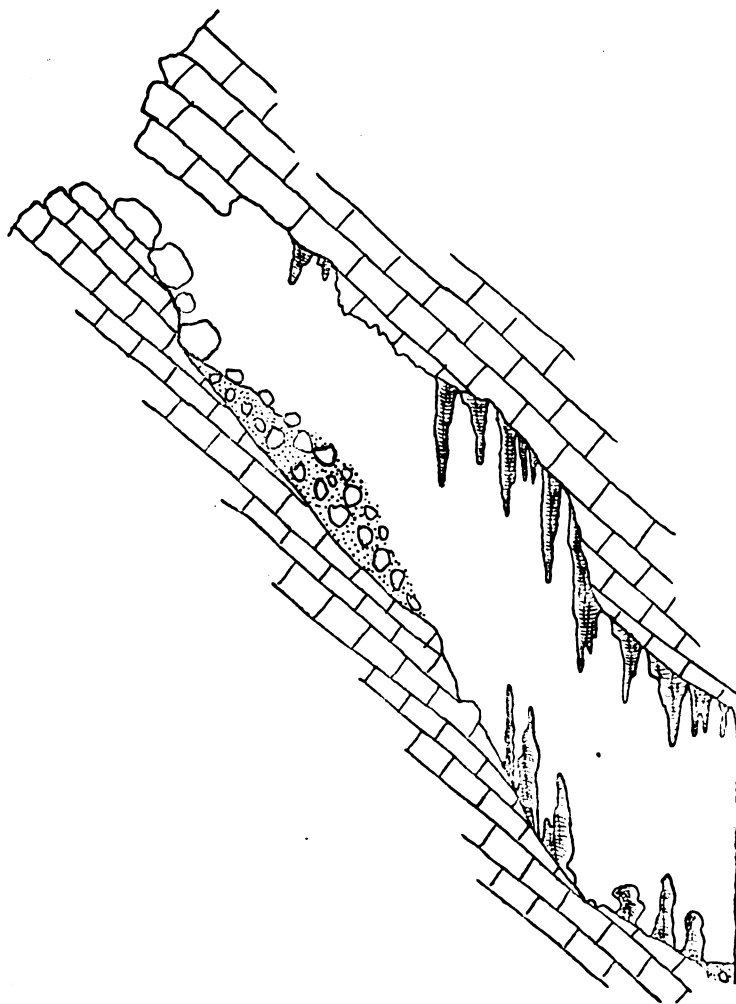
Као што видимо, мишљења су о постанку Вале подељена. Док Рихтер држи да је Вала тектонског постанка и обрађена језерском абразијом, дотле Ф. Кацер мисли да она представља напуштени ток Требишњице, која је кроз њу текла и утицала у море, али је услед издизања пречаге променила овај стари ток.

Међутим, судећи по терасама у Вали и по њиховом нагибу према Попову, изгледа да је Вала била само притока Требишњице, а ова је кроз хутовску удолину притицала Неретви. Долина Вале је истина

¹⁾ F. Katzer: Popovo Polje, Globus, 834, 1903. c. 191.

²⁾ E. Rihter: Prilozi zemljopisu Bosne i Hercegovine. Glasnik Zem. Muzeja u Bosni i Hercegovini XVII, Sarajevo 1906, c. 401.

доста широка и у њој је могла да се развије прилична река, али та је река била и сувише кратка и није могла да створи овако широку и дубоку долину; њена долина је доцнијим карсним процесом издубена и проширена. Флексурним издизањем пречаге Лознице поремећене су и терасе у долини Вале; оне због тога стрмо падају према Попову. Несумњиво је да је услед набирања и флексурног издизања пречаге Лознице река изгубила површински ток, а у исто доба је наступио и

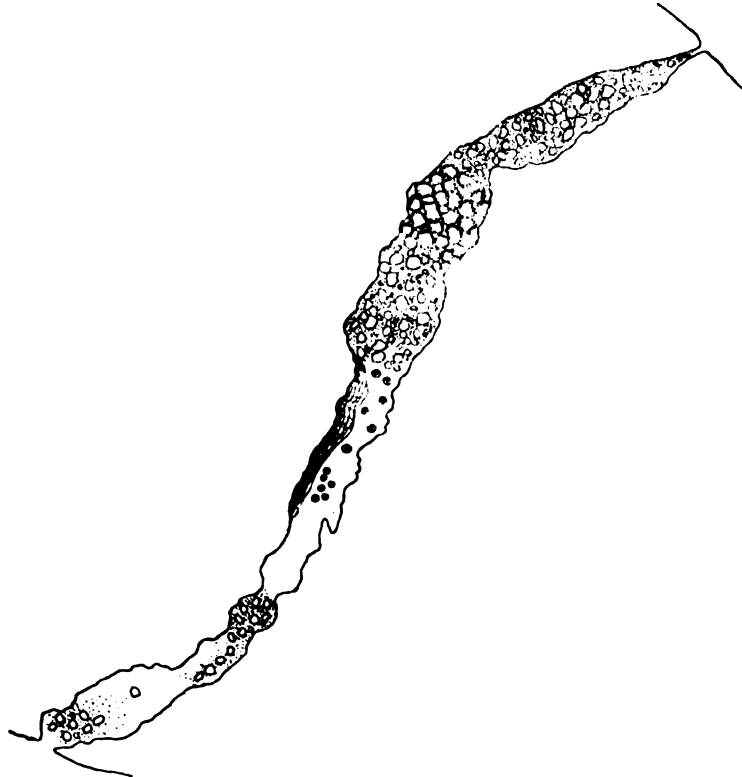

Сл. 2. — Пресек Мркошине Јаме. — Размер 1:500.

карсни процес којим је површински ток пренесен у дубину. Осим тога у долини Требишњице, као главне реке, карсни процес је брже напредовао него у долини Вале, као притоке; њена је долина због тога остала viseћа и одсеком пада у Попово. Студијом ове вале, која је данас сува и без воденог тока, утврдили би се сви процеси и све фазе кроз које је она прошла у својој прошлости; али то није циљ овом чланку, којим треба само да утврдимо постанак и развитак неколиких сувих пећина у њој.

У Вали има много сувих пећина које несумњиво представљају старе речне поноре. Али, као што смо напред поменули, због промене хидрографских прилика у Вали, која је наступила услед карсног процеса, ови понори данас представљају суве пећине. Оне се налазе по дну Вале и на странама од 20 до 100 м. изнад дна. Интересантно је да канали код многих пећина у Вали воде у правцу Попова, али, судећи по њима, не може се доћи до закључка да је и стари површински ток ишао у томе правцу. Подземни токови се ретко држе праваца старих површинских токова; они увек зависе од пукотина у кречњаку и од праваца слојева.

Као пример сувих пећина — понора на странама Вале може служити *Вицентијева Јама*, која се налази код *Калуђерских Страна*, неда-

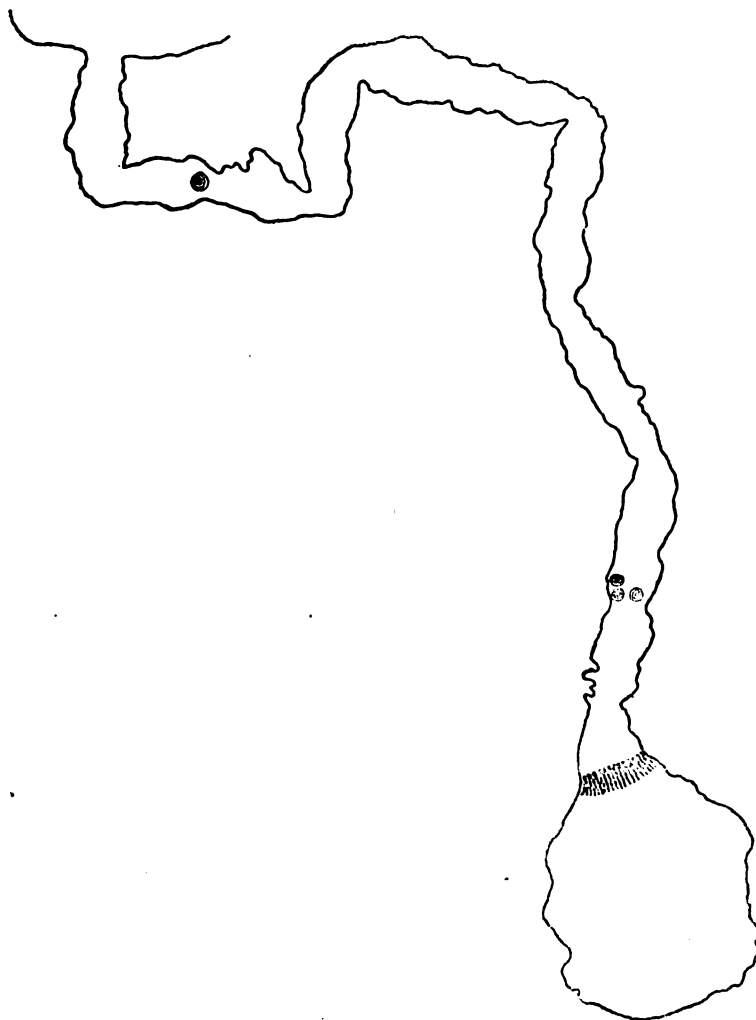

Сл. 3. — План Пећине у Невади. — Размер 1:1000.

леко од села Орахова Дола (Сл. 1). Постала је дуж дијаклазе, која сече слојеве кречњака готово под правим углом. Отвор јој је широк 2 м., али се поред њега налази и други мањи. Цео канал, који се стрмо спушта у дубину, издубен је дуж поменуте пукотине и води у правцу Попова. Дугачак је 70 м. и завршава се великом двораном. У њему се налази гомила материјала који је река унела са површине. Местимично је прекривен великим блоковима и обурваним материјалом. Од ове гомиле води други канал који је претрпан великим, потпуно белим и сјајним, сталактитима и сталагмитима. Њима је овај канал готово затворен и тешко је провлачити се поред огромних сталактита и сталагмита, који су местимично срасли. У дубини је овај канал све више претрпан овим пећинским накитом и потпуно затворен. И у главном

каналу, а нарочито на његовом сучељавању са овим, налази се велики број сталактита и сталагмита који чине разноврсне облике.

По овоме пећинском накиту видимо две фазе у развоју пећине. Прва је фаза постанак пећине понирањем воде и проширивањем поменуте пукотине, а друга почиње са исушивањем и образовањем сталактита и сталагмита. Прокапавањем атмосферске воде са тавана и страна пећинског канала, обурвавале су се партије које су изгубиле ослонац, а тим обурваним материјалом су затрпавани делови канала.

Сл. 4. — План Грабове Пећи. — Размер 1:500.

Исушивањем Вале није било више у каналима Вицентијеве Јаме речног тока да односи обурвани материјал и они су делимично потпуно затрпани. Новим обурвавањима и повећавањем пећинског накита она ће бити цела затворена.

Други пример старог понора у Вали је *Мркоњина Јама* (Сл. 2), недалеко од пута Завала—Слано, а близу села Чешљара. И код ове јаме је канал дугачак 70 м., а издубен је дуж дијастроме. Завршава се

стрим и високим зидом у малој дворани. Велике количине обурваног материјала затрпале су канал.

Врло интересантан пример старог понора у изолованом брду јесте *Пећина* у селу Невади, између Јасенице у Попову и мора (Сл. 3). Канал је дугачак 160 м. а избија на другу страну брда. У њему се налазе сталактити и сталагмити, велики саливи дуж страна канала и многи бигрени пјати, затим велике гомиле обурваног материјала и материјала унетог са површине. Представља стари понор, а овакав положај је последица тектонских покрета којима је издигнута и потпуно одвојена пећина од старе долине, а вероватно и пресечена.

Грабова Пећ (Сл. 4) у Грабовом Дољу више села Чваљине у Попову јесте несумњиво стари понор нестале реке. Канал је дугачак 100 м. и завршава се великом двораном. До 75 м. дужине је низак око 1 м. а дно му је покривено земљом. Предњи део канала је врло слабо осветљен и служи чобанима да у њега лети склањају ситну стоку од великих врућина. Што се иде дубље, канал се све више проширује а дно му је под бигреним наслагама, које чине разноврсне фигуре. Уз зидове су многи саливи који допиру до дна. Они чине разне облике драперија и цигерице. Низ њих стално цури вода и тај део је увек влажан. У томе делу канала има доста великих сталактита и сталагмита. После одсека од 3 м. висине канал се завршава великом двораном са таваном од 12 до 15 м. висине.

А. Лавић

О СТАНОВНИШТВУ ПОДГОРИЦЕ

Подгорица датира из доба римске владавине у овим крајевима, јер је на месту ње било римско насеље *Burzumno*. То је била станица на путу који је ишао од Скадра долином Зете за Никшић, и даље за Нарону. Ово је насеље забележено на *Tabula Peutingeriana*, која датира из 2 века. Исти овај пут наводи се и у *Itinerarium Antonini*; на њему је ово насеље означено под именом *Birziminio*. Анонимни географ из Равене помиње у 8 веку Медун близу места *Burzumon*. Насеље *Burzumno* било је извесно на месту данашње Подгорице јер се његово удаљење од Скадра, на римским картама, слаже са данашњим удаљењем Подгорице од Скадра. *Константин Порфирогенит*, писац из 10 века, у свом делу *De administrando imperio* набраја градове у зетској равници и наводи *Lontodolo*; мисли се да је он био на месту Подгорице. 1123 године *Стеван Првовенчани* пише да се Немања родио у граду Рибници. Доцније је име Рибница замењено именом Подгорица. Ово се име јавља први пут у нотарској књизи судског архива у Котору, где се око 1330 године помињу трговци кожом и обућом из Подгорице.

Пошто је Подгорица римско насеље, то је извесно и њено најстарије становништво било романско. Доцније су дошли Словени, који су успели да Романе посрбе.

У прво време турске владавине Срби су чинили већину у њој. По *М. Белици* било је у Подгорици, у почетку 17 века, око 900 домова, и хришћани су били у већини.¹⁾ Доцније су муслимани добили већину и чинили главну масу подгоричког становништва, јер су многи Срби примили ислам, да би сачували имања и заштитили се од Турака. Број

¹⁾ П. Ровинский: Черногорія, томъ I с. 803.